

KIBRISTA AZINLIKLAR: ERMENİLER, MARUNİLER VE GURBETLER

Ulvi KESER*

Muharrem ÖZDEMİR**

Öz

Kıbrıslı Rumların adanın bir Yunan adası haline gelmesi yönündeki girişimlerinin 1950'li yıllarda BM tarafından kabul görmemesi, ardından yapılan halkoylaması ve sonrasındaki diplomatik girişimlerin de başarısızlıkla sonuçlanmasıyla Yunanistan destekli EOKA tedhiş teşkilatı kurulur ve 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti bile Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların Enosis isteklerini engelleyemez. Kıbrıs Cumhuriyeti anayasası ise adada yaşayan Maruni, Ermeni ve çingeneleri azınlık olarak kabul eder. Özellikle 1963 sonrasında başlayan süreçte adada yaşayan Ermeni ve Maruniler adayı terk etmeye başlarlar. Bugün adanın kuzeyinde Ermeni nüfus bulunmazken az sayıda Maruni ve Gurbet yaşamaktadır. Bu çalışma kapsamında adada yaşayan Ermeni, Marunî ve Gurbetlerin geçmişi irdelenecek ve bugün adanın özellikle kuzeyinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti topraklarında yaşayan azlıkların durumu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Azınlıklar, Yahudiler, Maruniler, Ermeniler.

THE MINORITIES IN CYPRUS; ARMENIANS, MARONITES, AND THE GURBETS

Abstract

The fact that Greek Cypriot and Greek efforts to hellenize the island of Cyprus in 1950's were not accepted by the UN, that the plebicit carried out then was given no fertile result direct Greece so as to establish a terrorist organization named EOKA an deven the foundation of the Republic of Cyprus cannot stop Greece and the Greek Cypriots living on the island from the utopic idea of Enosis. The constitution of the Republic of Cyprus accepts the Maronites, Armenians, and the Gurbets as the minorities. Especially after the 1963 conflict and the chaotic atmosphere, almost all the minorities including the Maronites, and Armenians start leaving the island. No Armenian is living in the northern part of the island today except some Maronites and Gurbets as well. This scientific study will focus on the historical background of these above-mentioned minorities as well as the Gurbets on the island, and the general situation of these societies, especially living in Turkish Republic of Northern Cyprus.

Keywords: Cyprus, Minorities, Jews, Armenians, Maronites.

* Prof. Dr., Kıbrıs Amerikan Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dekanı.
(ulvi.keser@gmail.com).

** Girne Amerikan Üniversitesi İletişim ve Medya Yönetimi Doktora Tez Öğrencisi.
(muharremozdemir1981@gmail.com).

Giriş

Akdeniz'in ortasındaki Kıbrıs adasına neyin isim babalığı yaptığı konusunda farklı iddialar söz konusudur. Kıbrıs isminin kaynağı kesin olarak bilinmemekle birlikte¹ bu ismin adada bir çeşit kına çiçeği olarak tanınan Kıypros bitkisinden, ayrıca Anadolu mitolojisinde Kral Kınıros'un kızından, Aşk Tanrıçası Kıpris veya bakır anlamına gelen Latince kökenli Cuprum'dan geldiği ileri sürülen adaya bir başka isim kaynağı da Kıypros denilen bitkidir.² Bunun dışında Kittim, Yadana, Cypr ve zabar da ona isim kaynağı olarak belirtilirken Kıbrıs, özellikle Doğu Akdeniz coğrafyasında stratejik öneme sahiptir ve bu pozisyonuyla da Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan hassas bir köprü durumundadır.³ Adanın sosyal, fiziki, coğrafi, kültürel ve tarihi özellikleri dikkate alındığında Kıbrıs'ın tam olarak Anadolu'dan kopmuş bir parça olduğu da görülecektir.⁴ Kıbrıs adası 9,251 km² yüzölçümüne sahip olup bu şekliyle Doğu Akdeniz'in en büyük, Akdeniz'in ise üçüncü büyük adası durumundadır.⁵

Kıbrıs'ta tarihin değişik dönemlerinde başta Egeliler, Frikyalılar ve Frekler mesken tutmuş olsalar bile demografik yapı irdelendiğinde adanın etnik çoğunluğunun Anadolu'dan geldiği ve özellikle 1571 sonrasında da yoğun olarak göç ettiği görülecektir.⁶ Öte yandan resmi internet sitesinde yer alan bilgilere göre adada Ermenilerin 6. yüzyıldan itibaren buldukları bilinmektedir.⁷ 395-1191 döneminde Kral Moris yönetimindeki 3.000 Ermeni askeri adaya gelerek ilk Ermeni nüfusu oluşturmuştur. Venedikliler tarafından 14 Mart 1489'da alınan adada başta Rumlar, Ermeniler ve özellikle de Maruniler⁸ baskılar sonucunda Yunanlaşmış bir vaziyette adanın kuzeyindeki 4 farklı Marunî köyünde adeta esir hayatı yaşarlarken⁹ Kıbrıs'ın Osmanlı devleti tarafından 1571 senesinde alınmasının ardından kelimenin tam anlamıyla özgürlük ve hürriyetin tadına varmaya başlamışlar ve ticaretten sosyal hayata kadar bu durum 1878 yılında ada İngiltere tarafından alınuncaya kadar da süregelmiştir.¹⁰

1 George Hill, *A History of Cyprus*, Cilt I, Cambridge Üniversitesi Yay., 1949, s. 1. Robin Parker, *Aphrodite's Realm*, Lefkoşa, 1962, s. 9.

2 Lawrence Durrel, *Acı Limonlar; Kıbrıs-1956*, İstanbul, Belge Yayınları, s. 27.

3 Pierre Oberling, *The Cyprus Tragedy*, Rüstem Press Yay., Lefkoşa, 1989, s. 3.

4 BCA. 030.01.64.394.7.

5 Gülay Ögün, "Kıbrıs'ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs ile Ticari İlişkileri", DAÜ, *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Lefkoşa, 1991, s. 29.

6 Afif Erzen, "Kıbrıs Tarihine Bir Bakış", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi*, Ankara, 1971, s. 82.

7 www.http.cyprus.gov.cy/cyphome.

8 Arif Alagöz, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi*, Ankara, 1971, s. 25.

9 Hilmi Kılınç, "Tarihsel Perspektif İçinde Enosis Hareketine Bir Bakış", *Güvenlik Kuovetleri Dergisi*, Temmuz 1987, S. 2, s. 25.

10 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması sonrasında Rusların ilerlemesini önlemek amacıyla İngiltere, Osmanlı Devleti'ne yardım talebinde bulunur. Ayastefanos Antlaşması'nun Türklerin lehine ve çıkarlarına uygun hale getirilmesine

Öte yandan başkent Lefkoşa'nın adanın fethinden hemen bir sene öncesinde fethedilmesi esnasında bugün Rum tarafına açılan sınır durumunda olan Baf Kapısı'nı bölgede yaşayan Ermenilerin açmalarının ardından Osmanlı askerleri de Surlarıçi bölgesine girmeye başlamışlardır.¹¹ Kıbrıs'a gelen Türk askerlerine karşı Ermenilerin gösterdiği bu yakınlık esasında önemli bir olgudur.¹² Adanın Osmanlı tarafından alınmasının ardından yapılan nüfus sayımı ve tahririn ardından Kıbrıs'ta 14-50 yaş grubunda yaklaşık 85.000 Ermeni, Rum, Maruni ve Kıpti erkek nüfusu olduğu belirlenmiştir.¹³ Kıbrıs'a kendi rızasıyla gelen Ermeniler haricinde Osmanlı'nın adayı Türkleştirme stratejisi kapsamında imparatorluğun farklı bölgelerinden de Ermeniler adaya getirilmiştir.¹⁴ Adanın fethinin¹⁵ ardından Kıbrıs'ta Türk idaresinin Rumlar yanında Ermeniler, Maruniler, Çingeneler, Levantenlere karşı son derece adilane, dengeli ve hoşgörülü bir yaklaşım sergilediği görülmektedir.¹⁶

Konuyla ilgili olarak Ermeni hukukçu Nubar Maksutyanyan da çeşitli vesilelerle adada Türklerin azınlıklara gösterdiği hoşgörüyle ilgili örnekler verip "Türklerin Hıristiyanlara gösterdiği engin hoşgörü" vurgular. Bunun dışında "Türklerin yabancı dinlere olan saygısını dile getirerek Türk yöneticilerin gereksinim duymadıkları Latin kiliselerini Venedik dönemindeki gibi ahır, ambar, depo vs. gibi amaçlarla kullanılmaması ve sadece dini amaçlara hizmet etmesi koşuluyla adadaki Hıristiyan toplumlara verdiğini" ifade eder. Bu bağlamda Lefkoşa'nın

çalışacağını belirterek Kıbrıs'ın yönetiminin geçici olarak kendisine devredilmesini ister. 4 Haziran 1878'de Hariciye Nazırı Safvet Paşa ve İngiliz Elçisi Ostan Henry Layard arasında Yıldız Sarayı'nda iki maddelik nihai antlaşma imzalanır ve yıllık 92.986 Sterlin icar karşılığında Kıbrıs adası İngiltere'ye verilir. Ancak İngilizler bu parayı da Kıbrıs'tan toplayıp öderler. 1878 yılına kadar Kıbrıs'ta söz sahibi olan ve idarede görev alan Türk nüfusun bir anda idare edilen durumuna düşmesi, Türklerin memuriyetten uzaklaştırılarak yerlerine Rumların göreve getirilmesi, bunun sonucunda Türklerin ekonomik kayba uğramaları, ellerindeki arazi ve gayri menkulleri satmak zorunda kalmaları Rumların bu işten kârlı çıkmasına sebep olur. Türk İstiklal Savaşı'nın kazanılması sonrası 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşmasıyla Türk Devleti İtilaf Devletleri'nce resmen tanınmasına rağmen Antlaşmanın 16, 20 ve 21. maddeleri ile Kıbrıs'ın İngiliz toprağı olduğu kabul edilir. Colin Thubron, *Journey Into Cyprus*, Middlesex, 1986, s.217. Achille Emilianides, *Histoire De Cyprus*, Paris, 1963, s.90. Salahi R. Sonyel, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı?" , *Belleten*, Cilt XLII, Sayı 165-168, Ankara, 1978, s.741. Nihat Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara, 1975, s. 3.

11 Kıbrıs Türk Milli Arşivi (KTMA), Klasör (K) No.61, 1970-E.

12 Robert Stephens, *Cyprus-A Place of Arms*, Pall Mall Press Yay., Londra, 1966, s. 36.

13 Arhimandrit Kiprianos, *Excerpta Cypria: Istria Hronoloiki Tiş Nisu Kibro*, Venedik, 1788, s. 345.

14 Akif Erdoğan, "Kıbrıs Ermenileri Üzerine Notlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, Temmuz 2002, s. 3.

15 John Julius Norwich, *A History of Venice*, Londra, 1983, s. 477.

16 Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878*, Cyrep Yay., 2000, Lefkoşa, s. 398-399. Ayrıca bkz. Panikos Panayi "Ethnic Minority Creation in Modern Europe: Cyprus in Context", Andrekos Varnava, Nicholas Coureas ve Marina Elia (Ed:), *The Minorities of Cyprus; Development Patterns and the Identity of the Internal Exclusion*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle Upon Tyne, 2009, s. 16 ve Alexander Michael Hadjilyra, "The Multicultural Character of Cyprus", *The Armenians of Cyprus*, Mayıs 2009, Lefkoşa, s. 5.

fethedilmesinden hemen sonra Lefkoşalı Ermeniler, Kıbrıs Beylerbeyi Muzaffer Paşa'ya başvurarak Notre Dame de Tyre kilisesinin kendilerine verilmesini talep eder. Venedikliler tarafından yıllarca tuz ambarı olarak kullanılan Notre Dame de Tyre kilisesi de Ermenilere devredilir. Beşparmak Dağlarında bulunan Soup Megar Ermeni manastırına da fethin hemen ardından vergi bağlamında ayrıcalıklar tanınır.¹⁷ Konuyla ilgili olarak İngiltere Sömürgeler Bakanı Chamberlaine'in "...Ermeniler adadaki Kıbrıslı Hristiyanlar tarafından da sevilmemektedir. Bu nedenle burada Ermeni göçmenlerden bir koloni oluşturulması toplum tarafından olumlu karşılanmayacaktır."¹⁸ sözleri yerinde bir tespittir.¹⁹ Bu dönemde Osmanlı idaresi özellikle adadaki farklı dilleri iyi bilen Ermenilerden de istifade etmiş, bunun sonucunda ticaret, emlak alışverişi ve sosyal hayat bağlamında güzel örnekler sergilenmiştir.²⁰

Kıbrıs adasında 1571 sonrasındaki Osmanlı egemenliği özellikle Ermeniler için hoşgörü, uzlaş, adil yönetim dönemi olmuş, ortaya çıkan yeni yönetim modeliyle Osmanlı ile Ermeni toplumu iyi komşuluk ilişkileri içinde yaşamaya devam etmişlerdir. Karşılıklı uyum ve hoşgörü ortamına tepki gösterenler ise adada yaşayan Rumlar olmuştur.²¹ Depremden büyük ölçüde zarar gören manastır 1811-1814 sürecinde adeta tekrar yapılır ve 1895'de de Lefkoşa'da bulunan Ermeni Yetimler Fonu tarafından devraldıktan sonra Ermeni çocukları için kamp haline getirilir.²² Bu dönemde adadaki Ermeniler daha sonraki süreçte de olduğu üzere ticaret ve özellikle el sanatlarıyla ilgilenirler ve başta bakır ve kalay işleri ve demircilik olmak üzere farklı mesleklere yönelirler. Daha sonraki dönemde buna İran Ermenileri tarafından ipek böcekçiliği de dâhil olur. Bu dönemde özellikle başkent Lefkoşa'nın ticari kalbi olarak bilinen Büyük Han (Alanyalılar Hanı) ve Tımarcılar Hanı'nda ağırlıkla Ermeniler çalışmaktadır.²³

1841 yılında adada 76.000 Rum, 33.000 Türk, 1.300 Marunî ve 160 Ermeni yaşarken 40 sene sonra Ermeni nüfusu 154 olmuştur.²⁴ Adanın 1878 yılında İngiltere tarafından Osmanlıdan devralınmasının ardından²⁵ 1909 Adana Olaylarıyla birlikte bölgeden ayrılan Ermeniler de Mağusa, Larnaka ve Girne'ye göç etmeye başlamışlar, 40 günlük karantina sürecinin ardından farklı bölgelerde kendilerine yurt edinmişlerdir. 1909 sonrası süreçte adaya

17 Ulvi Keser, *Kıbrıs'ta Ermeniler 1914-1964*, Tulpars Yay., Ankara, Temmuz 2016, s. 11

18 Ahmet Gazioğlu, *a.g.e.*, s. 399.

19 Nuri Çevikel, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası*, 47 Numara Yay., Nisan 2006, İstanbul, s. 198.

20 Ahmet An, "Kıbrıs Ermenileri" *Tarih ve Toplum*, Ekim 2000, Sayı 202, s. 30.

21 Nazım Beratlı, *Lefke Sevdim*, Işık Kitabevi Yay., Nisan 2002, Lefkoşa, s. 25.

22 Sevgül Uludağ, *Yeraltı Notları*, 21 Eylül 2005. www.stwing.upenn.edu.

23 M. Akif Erdoğan, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskân Teşebbüsü", *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1991, s. 48.

24 Haşmet Muzaffer Gürkan, *Bir Zamanlar Kıbrıs'ta*, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa, 1996. s. 33-34 ve 91.

25 Konunun siyasi, tarihi ve stratejik boyutu için ayrıca bkz. Gürhan Yellice, "1878'den 1931'e Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", *Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9 Eylül Üniversitesi, XII/24, 2012 Bahar, s. 15. Colin Thubron, *a.g.e.*, s. 90.

gelen Ermeni nüfusun yaklaşık 8.000 civarında olduğu değerlendirilmektedir.²⁶ Kıbrıs'a daha sonraki Ermeni göçü 1915 Sevk ve İskânı sürecinde ağırlıklı olarak Çukurova'dan gelenlerle olurken ardından 1921 yılında Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması sonrasında Mersin'den Urfa'ya kadar olan Çukurova bölgesini boşaltan pek çok Ermeni de Kıbrıs'a gelmiştir. Tam da Ermeni göçünün yaşandığı bu süreçte 13 Ekim 1916 tarihinden itibaren daha önce Limni adasında tutulmakta olan Çanakkale savaş esirleri de Mağusa'daki Karakol esir kampına getirilmeye başlanır.²⁷ Kampın altyapı ihtiyaçları, emniyet ve güvenliğini sağlayanlar da Monarga bölgesinde Fransa tarafından tesis edilen Ermeni Doğu Lejyonu kampında bulunan Ermeniler olmuştur. Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Mısır'da kurduğu Ermeni Doğu Lejyonu'nun Kıbrıs adasında yeniden kullanılmaya başlaması ve kamplarda eğitilen Ermenilerin Kilikya olarak adlandırılan Çukurova'da Anadolu insanını katletmek üzere kullanılması gayesiyle başlatılan girişimlerin ardından dünyanın dört bir tarafından buraya getirilen Ermenilerin Mısır'ın liman kenti Port-Said'de konuşlanması ve daha sonra da Kıbrıs'a getirilmeleri söz konusudur. İngiliz yönetiminin onayıyla Mağusa'nın yaklaşık 20 kilometre doğusunda, kimsenin yaşamadığı, su kaynakları açısından verimli ve gözlerden ırak bir yer seçilmiştir.²⁸ Bu kampla ilgili olarak hazırlanan Doğu Lejyonu Talimatnamesi'yle²⁹ burada başlangıçta toplam 1.200 kişiden oluşan 6 Ermeni Lejyon Bölüğü ve 160 Arap'la birlikte 1.350 olan nüfus bölgeye Ermeniler getirildikçe 5000'e yaklaşmıştı.³⁰

Öte yandan kampta görevli Fransız askeri personeli³¹ ilk günlerde kampta eğitim görmekte olan Ermenilere hoşgörülü ve sıcak yaklaşırken bu Ermenilerin Trikomo (İskele) isimli köyü basmaları, ardından İngiliz askerlerine saldırımları ve bir askeri de öldürmeleri İngiliz yönetimini de rahatsız eder.³² 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonrasında Çukurova bölgesine gönderilecek olan bu Ermenilerin taşkın hareketleri Kıbrıs adasını tam anlamıyla kaos ortamına sokar,³³ Ayrıca Rumların Ermenilere yardım ederken Türk esir kampını taş yağmuruna tutmaları³⁴ üzerine İngiliz idaresi adada tek yetkilinin kendileri olduğunu belirtir ve Ermeni kampına bazı sınırlamalar getirir.

Anadolu'dan devam eden Ermeni göçünün ardından adanın bütün kasaba ve köylerinde para kazanmanın yollarını ticarete bulan ipek dokumacısı, terzi, marangoz, halı ustası, ayakkabıcı, gümüş, bakır ve altın ustası, basmacı,

26 Ahmet An, *Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Yazılar*, Kıvılcım Yay., No.5, Ağustos 1999, Lefkoşa, s. 14.

27 Ulvi Keser, *Kıbrıs, 1914–1923 Fransız Ermeni Kampları, İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türk'ü*, Akdeniz Haber Ajansı Yay. No.17, Lefkoşa, 2000. s.11–89.

28 ATASE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-60, 1-61, 1-62, 1-63, 1-64, 1-65.

29 *Milliyet*, 21 Haziran 1992.

30 ATASE, K.2680, D.210, F.1-24 ve ATASE, K.2680, D.210, F.1-3.

31 ATASE, K.2680, D.210, F.1-4.

32 Altay Sayıl, *Kıbrıs Polis Tarihi*, Lefkoşa, 1985, s. 258.

33 ATASE, K. 2680, D. 210, F. 1-24.

34 Ali Nesim, "Mustafa Nuri Efendi", *Yeni Kıbrıs*, Lefkoşa, Nisan 1990, s. 28.

yemenici, kazaz, kürkçü, aktar, saraç, tüfekçi, yüncü, mobilyacı, tenekeci ve tarak ustası Ermeniler kendilerini ekonomik ve sosyal hayatta daha fazla göstermeye başlarlar ve çeşitli fabrika ve atölyelerden altın, bakır ve gümüş işçiliğine, mücevher ve kuyumdan fotoğrafçılık, matbaacılık gibi işler de yapmaya başlarlar. Bunun sonucu olarak da adanın ilk otomobil servisi, döşemecisi, saat üreticisi, sinema makinisti ve oynatıcısı ve çilingir yanında adayı pastırma, lahmacun ve lokma tatlısıyla buluşturan da Ermeniler olur. Öte yandan Mağusa'daki Ermeni Doğu Lejyonu'nda bulunan Ermenilerin civar köylere saldırmaya devam etmeleri, Karpaz'da yaşayan Kıbrıslı Türklere saldırmaları, taşkınlık yapmaları ve Rumlarla birlikte Çanakale esir kampındaki Türk esirleri taşlamaları kampın kapatılması yönünde adımları da hızlandırır.³⁵

1. Lozan Antlaşması Sonrasında Kıbrıs

Lozan Barış Antlaşması'nın³⁶ ardından 7.000 kadar Kıbrıslı Türk adadan ayrılıp Türkiye'ye göç ederken İngiliz yönetiminin Kıbrıslı Türkler üzerinde baskı ve sansür uygulamaları da yoğunlaşır.³⁷ Bu dönemde adada yaşananlar ise özellikle 1926 yılında Larnaka'da açılan konsolosluk vasıtasıyla Türkiye'ye ulaştırılmaktadır.³⁸ Kıbrıslı Türklerin boşalttığı yerlere ise vasıfsız Ermeniler yerleşmeye başlamıştır. Bu arada Türkiye'yle bağlarını koparmayan gazeteciler ve Kıbrıs Türk toplum liderleri adada yaşadıklarını an be an Ankara hükümetine iletmeye devam ederler. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerine yansımış olan bilgiler demografik yapı hakkında aydınlatıcı niteliktedir;³⁹

"...Kıbrıs'ta mevcut muhtelif anasırın nüfusu; Rum: 300.000, Türk: 65.000, Ermeni: 4.000. Mecliste muhtelif anasıra mensup azalar: Rum: 12, Türk: 3 (Necati Özkan, Zekâ, Doktor Eyüp), İngiliz: 9 (Meclisteki İngiliz azalar müntahap olmayıp mahalli hükümet tarafından tayin olunurlar.)

Adada Türk nüfusunun azalma, Rumlar yanında diğer azınlık nüfusunun da artış gösterdiği süreçte olup bitenlerden kaygılananlar da söz konusudur;⁴⁰

"...Hükümet, Kıbrıs Türklerinin mazi ve istikbalini hiç düşünmeden bilhassa son senelerde onu mağdur edecek bazı icraatta bulunuyor. Pek açık haksızlıklara meydan veriyor ve 65.000 kişilik bir Türk kitlesini aynı ada üzerinde yaşayan birkaç bin kişilik bir Ermeni kütlesinden de aşağı tutarak onu birçok işlerinde adeta sıfır gibi kullanıyor... Mesele bu kadarla da kalmadı, araya Ermeniler de karışmış ve Türklere inhilal edilen yerlere bunlar sokulmuştur. Şimdiki halde memurlar arasında hatırı sayılır miktarda

35 The Cyprus Gazette, 4 Temmuz 1915. The Cyprus Gazette, 3 Eylül 1920

36 Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul, 1975, s. 7.

37 Macit Aydınova ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme. Mehmet Y. Manavoğlu ile 25 Ağustos 2004 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

38 Kıbrıs Konsolosluğu'nun 14 Eylül 1938 tarihli raporu. BCA.030.10.124.887.3.

39 BCA.030.10.57.66.14.

40 İsmet Konur, *Kıbrıs Türklere*, Remzi Kitabevi, 1938, s.90.

Ermeni memurlar vardır. Binaenaleyh memurların tasnifi için teşkil edilen komisyonda bir Ermeni memurun da bulunduğunu pek tabii buluyoruz... Evet ama mesele onda değil, bize yapılan muamelededir. Bu komisyonun bir tesadüf eseri olması akla gelmez. Çünkü bunların birisi İngiliz, birisi Rum ve birisi Ermeni'dir..."

Böylece Kıbrıs adasında ticaret ve ekonomi Ermenilerin söz sahibi olduğu bir alan haline gelir. Kıbrıslı Türklerin göçler, ekonomik sıkıntılar, israf, iş bilmezlik, organize olamamaları ve örgütlenememeleri gibi farklı sebeplerle güç kaybetmelerinin ardından ticaret hayatı dışında eğitimden güvenliğe devlet kademelerinde görev yapacak herkeste kesinlikle İngilizce dili bilme zorunluluğu öngören İngiliz yönetimi de Ermenilere yeni olanaklar sağlar.⁴¹ Lefkoşa'da kurulan ilk Ermeni Okulu Mısır, İngiltere ve Fransa'da yaşayan Ermenilerin ekonomik desteğiyle 1924 yılında Melkonyan Enstitüsü ismiyle faaliyete başlar.⁴² Kıbrıs'ta İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde de ticaret ve ekonomi Ermeni kökenli insanların tekelindedir. Adada çeşitli iş kollarında faaliyet gösteren varlıklı Ermenilerin belki de en önemli özellikleri işbirliği ve dayanışma içinde olmaları, ayrıca birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olmalarıdır.⁴³ Bu dönemde Ermeniler özellikle Larnaka'daki Amerikan Akademisi, Özel İtalyan Okulu ve dönemin saygın okullarından İngiliz Okulu'nda eğitim hayatlarına devam ederken okul arkadaşları ise Rumlardan çok Kıbrıslı Türkler olmaktadır.⁴⁴

Adada ticaret ve ekonomik hayatın Ermeniler tarafından ele alınmasının ardından çarşı ve pazarlarda Garabyan, Menokyan, Damadyan, Malukyan gibi isimlerle dükkanlar daha çok görülmeye başlanır.⁴⁵ Lefkoşa'da ticaret yapan Ermenilerin hemen hepsi Lefkoşa'da Arap Ahmet⁴⁶, Yedi Er ve Tanzimat Sokağı civarında yaşamışlardır. Ayrıca isim babalığını Lokmacı Kirkor'un⁴⁷ yaptığı ve halen KKTC ile Güney Kıbrıs Rum Kesimi sınırını teşkil eden Lokmacı Barikatı ile Lefkoşa'nın üç kapısından birisi olan Baf Kapısı bölgesi de Ermenilerin tercih ettikleri yerlerdir. Kıbrıslı Ermeniler adada yaşayan Türklerle hep dostane ve sıcak ilişkiler içerisinde olurken onlara her türlü desteği sağlayan ve özellikle müzik alanında yardımlarını esirgemeyen bir kişi ise Lefkoşa Türk Lisesi'nde öğretmenlik yapmakta olan Vahan Bedelyan Efendi'dir,⁴⁸ ancak gerek Ermenilere ve gerekse Kıbrıslı Türklere müzik konusunda bütün bilgi ve tecrübesini aktarmaya gayret gösteren bu müzik insanı basit bir nedenle işinden kovulacaktır. Aynı dönemde ondan keman dersi alan bir başka Kıbrıslı Türk

41 KTMA, Klasör No.61, 1970-E.

42 www.hayem.org/indeks.htm.

43 Hüseyin Özdemir, *Kıbrıs'ta 60 Yıl*, Volkan Yay., Şubat 1997, İzmir, s. 10. Rauf R. Denктаş'tan aktaran Erten Kasımoğlu, *Eski Günler Eski Defterler*, İzmir, 1986, s. 13.

44 Rauf Özhan ile 29 Ocak 2006 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme.

45 Turhan Zihni, "Anılarla Sabuncu Kaspariyan", *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, Cilt 17, No. 5, Eylül-Ekim 2004, ss. 42-44.

46 Giovanni Mariti, *Travels in The Island of Cyprus*, Cambridge, 1909, s. 45 ve Archduke Louis Salvator, *Leokosia, The Capital of Cyprus*, Londra, 1983, s. 18'den aktaran Gazioğlu, a.g.e., 400-401.

47 Gülten Tuncel Keser ile 10 Ocak 2006 tarihinde Anamur'da yapılan görüşme.

48 Kıbrıs Erkek Lisesi 1933-1934 Yılı, *Kıbrıs Erkek Lisesi Mecmuası*, Birlik Matbaası, Lefkoşa, 1934., s. 13.

ise Prof. Dr. Vamık Volkan olacaktır.⁴⁹ Lefkoşa Arasta'da ve pazarlarda ticaret yapanlar arasında ayrıca Hampaçyan gibi karyolacılar, saatçiler, kunduracılar, terziler, su tesisatçıları ve ibrikçiler ve lokmacılar da vardır.⁵⁰ Özellikle Toros Yörükleri tarafından yaz döneminde pek sevilen kar hoşafı yanında Kayseri pastırması da adaya Ermeniler tarafından getirilmiştir.⁵¹

Ermeniler, Lefkoşa dışında Mağusa'da da yerleşmeyi tercih etmişlerdir.⁵² Adadaki Kıbrıslı Türkler ise her daim uyum içinde, herhangi bir sorun yaşamadan, önyargılardan ve olumsuz hareketlerden kaçınarak Ermenilerle komşu olmuşlardır.⁵³ Lefkoşa'yla Mağusa haricinde de küçük gruplar halinde Ermeniler söz konusudur. Bu anlamda Lefke'de bakır madenleri işletilen CMC (Cyprus Mining Corporation) maden alanında birlikte çalışan Kıbrıslı Türklerle Ermeniler söz konusudur. Ticari zekalarına ve yatırım güçlerine bağlı olarak Ermeniler burada ellerindeki sermayeyi ticarete yatırmış durumdadırlar. Öte yandan 1963 öncesi Kıbrıs'ın en kozmopolit yaşam merkezi durumunda olan Girne'de ise Rumlar, Kıbrıslı Türkler, ayrıca İngilizler ve Ermeniler dışında az da Maruniler söz konusudur. İlginç bir husus ise Girne gibi deniz kıyısında olan Limasol'da kayıtlara geçen hiç Ermeni bulunmamaktadır.

2. Kıbrıs Cumhuriyeti Döneminde Kıbrıslı Ermeniler

Yunanistan destekli olarak Atina'da kurulan ve 1 Nisan 1955 günü adayı patlattığı bombalarla kaos ortamına çeviren EOKA faaliyetlerinin ardından bazı Ermeniler ise korku ve paniğe kapılmışlar, yaşadıkları huzursuzluk nedeniyle Kıbrıs dışında bir yerlere göç etmeye başlamışlardır. Ermenilerin bu dönemde tercih ettikleri ülkeler ise ABD, İngiltere ve Avustralya olmuştur. Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos 1960'da kurulduğunda adada 3.628 Ermeni vardır⁵⁴ ve bu Ermeniler 107.500 Kıbrıslı Türk'ün ödediği verginin yaklaşık 3/1'ini ödemekteydiler. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na göre adadaki yaşayanlar "Rum ve Türk" şeklinde iki grup halinde değerlendirilmekte, geriye kalanlar ise azınlık statüsünde kabul edilmektedir. Bu Ermeni nüfustan Lefkoşa'da 2.500, Larnaka'da 800, Mağusa'da 250 kişi yaşarken bir kısmı da kırsal alanda yerleşiktir. Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasına göre dini grup ve azınlık olarak değerlendirilen Maruniler, Latinler ve Ermeniler ise devletin asli unsuru değildir. Durum böyle olunca da onların da asli unsurdan birine dahil olabilmeleri amacıyla bir

49 <http://www.isteinsan.com.tr/isteinsan/gazete/portre/ozurdilemekbuvakada>

50 Lefkoşa doğumlu Hizber Himmetağalar'dan aktaran Tuncer Bağışkan, *Kıbrıs Türk Halkbiliminde Ölüm*, KKTC Millî Eğitim Kültür Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay. No.36, Ankara, 1997, s. 11.

51 Kemal Altınkaya ile 20 Şubat 2006 tarihinde İzmir'de yapılan görüşme.

52 1360'lı yıllarda ticaretle uğraşan 1.500 civarında Ermeni de Sourp Sarkis Kilisesi, ayrıca Sourp Varvare ve Sourp Mariam Ganchvor'da dini törenlere iştirak etmiş ve büyük bir kısmı da Suriye Meydanı olarak bilinen yerde hayatına devam etmiştir. Nacak, 22 Haziran 1962

53 Mustafa Başer ile 20 Şubat 2006 tarihinde İzmir'de yapılan görüşme.

54 KTMA, Klasör No.61, 1970-E.

halk oylaması düzenlenir. Bu referandumda 1.077 Ermeni Kıbrıslı Rumlar lehine oy kullanırken, 5 kişi de Türkler lehine kullanmıştır.⁵⁵ Bunun sonucunda da adadaki Ermeniler anayasanın 2. maddesinin 3. bendine göre Rum cemaatinin parçası olarak kabul edilir.⁵⁶

21 Aralık 1963 tarihinde başlayan Rum saldırılarının yaşandığı süreçte Kıbrıslı Türklerle karşı düşmanca hareketlerde bulunan tek Ermeni Beliş Paşa ve Zafer Sineması'nda çalışan ve Rumlara bilgi sızdırdığı daha sonra anlaşılan kişidir.⁵⁷ Rumların 21 Aralık 1963 günü Akritis adı verilen plan dâhilinde adanın dört bir tarafında başlatılan saldırılar sadece Kıbrıslı Türklerle değil, Ermenilere de zarar vermeye başlar. Silahlı EOKA mensupları daha önce Rumlara da yaptıkları üzere kendilerine yardım ve yataklık etmeyen, şantajlarına boyun eğmeyen, propagandalarına karşılık vermeyen ve maddi yardımda bulunmayan pek çok Ermeni bombalı saldırılara maruz kalır, gasp ve darp olayları yaşanır.⁵⁸ Bütün bu kaos ortamının içerisinde Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı sıfatıyla Makarios'un azınlık olarak anayasal haklar verilen Ermenileri zorunlu asker yazmaya başlaması da çok büyük tepki çeker.⁵⁹ Aynı günlerde gerek Rum ve gerekse Yunan gazeteleri tarafından 1915 olaylarına göndermeler yapmak suretiyle adada yaşayan Ermeniler Kıbrıslı Türkler aleyhine kışkırtılmaya çalışılır.⁶⁰ İstenmeyen hadiselerin meydana gelmesini önlemek amacıyla dönemin Kıbrıs Türk toplum liderleri tarafından "milli bir davanın maksatlı olarak istismarını engellemek amacıyla" ⁶¹ düğmeye basılır ve bilgi kirliliğiyle yanlı propaganda önlenmeye çalışılır. Aynı günlerde Lefkoşa'da yaşayan Berch Tilbian isimli bir Ermeni'nin Türkiye'yi itham eden bazı beyanlarda bulunmasının ardından Nurshak Nalbantyan isimli bir başka Ermeni de "Türkler her zaman yiyeceklerini benimle paylaştılar. 50 yıl önce meydana gelmiş olayları kullanmanın kime ne faydası var? Türklerle karşı bu davranışların tek sebebi Rum tehditleridir."⁶² cevabını verir.

3. Tarihi Süreçte Adada Maruniler

Kıbrıs adası genelinde toplam sayısı en az olan toplum 1.200 yıldır farklı dinler ve kültürlerle uyum içinde yaşayan Marunilerdir.⁶³ Kökleri Aziz Maron (St.

55 Lefkoşa'da Ermeni sayısı 737, Maruni 281, latin ise 1870 iken Limasol'da 69 Ermeni, 35 Maruni, 59 Latin, Mağusa'da 64 Ermeni, 18 Maruni, 15 Latin, Larnaka'da 203 Ermeni, 8 Maruni ve 57 Latin, Girne'de 4 Ermeni, 704 Maruni ve 12 Latin Rum toplumu üyesi oldukları yönünde oy kullanırken Lefkoşa'da 4 Ermeni ve 1 Latin ve Larnaka'da 1 Ermeni Türkler lehine seçimini yapar. [www.http://hayem.org/indeks.htm](http://hayem.org/indeks.htm).

56 *Nacak*, 22 Haziran 1962.

57 Rauf Özhun ile 29 Ocak 2006 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme.

58 KTMA, Klasör No.61, 1970-E.

59 *Special News Bulletin*, 3 Ocak 1965.

60 *Special News Bulletin*, 30 Nisan 1965.

61 KTMA, Klasör No.61, 1970-E.

62 *Special News Bulletin*, 27 Nisan 1965.

63 *The English School Magazine*, Summer 1962, s. 44

Maron)'a kadar giden ve "Rabbimiz İsa Mesih" anlamındaki "Maran" kelimesine dayanan Maruniler Lübnan'dan Kıbrıs'a gelmişlerdir.⁶⁴ 1224 yılında Kıbrıs'ta tamamı Marunilerin yaşadığı 60 köy ve 50.000'den fazla Maruni bulunduğu ileri sürülmektedir.⁶⁵ Bu sayı Osmanlı'nın Kıbrıs'ı aldığı dönemde 33 köye inmiş, 1661 yılında ise sadece 9 köy kalmıştır. Maruni nüfusun bir anda düşmeye başlaması bu insanların ticari ve ekonomik olarak da zayıflaması anlamına gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun adada sıkıntı yaşamadığı etnik gruplardan birisi olan Maruniler adanın İngiltere'ye geçtiği 1878'e kadar uzun dönemde herhangi bir adli vakaya karışmadan kendi dini inançlarına uygun olarak yaşamışlardır.⁶⁶ 1841 nüfus sayımında adada 1.300 Maruni bulunurken 1890'lı senelerde 209.286 olan nüfusun 1.131 kişisi Maruni'dir. 1921 yılı itibarıyla adada 1.350, 1931'de 1.704 ve 1960'da da 2.708 Maruni bulunmaktadır. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasası Kıbrıs'taki toplumları asli unsur olarak "Rum ve Türk" şeklinde belirtmektedir ve anayasanın 2 B 7 a maddesine "Eolenen kadın kocasının bağlı olduğu topluma aittir." hükmünde olduğundan ve aynı şekilde "21 yaşın altındaki kız veya erkek çocuk evleninceye kadar babasının bağlı olduğu toplumun üyesidir." dendiğinden Maruniler de Kıbrıslı Rumların bir parçası olarak değerlendirilirler. Maruni Ioannis Mavrides de 1960 yılında Maruni temsilcisi olarak meclise girmiş ve 1980'e kadar bu görevini de sürdürmüştür. Aynı yıl yapılan sayıma göre adada 2.752 Maruni yaşamaktadır ve mecliste bir temsilcileri bulunmaktadır.⁶⁷ Öte yandan Makarios'un anayasada bazı değişiklikler yapılmasını talep ettiği 1962 yılından itibaren bu temsilcilerin mecliste hiçbir resmi yetkileri ve oy hakları söz konusu değildir.⁶⁸ Burada dikkat çekici bir nokta ise Kıbrıs Cumhuriyeti meclisinde bulunan Maruni temsilcilerin de herhangi bir aktif pozisyonda olmamaktan ve oy haklarının ellerinden alınmış olmasından pek de rahatsız oldukları söylenemez.⁶⁹

1980-1991 döneminde Marunileri mecliste Ninos Haji Roussos temsil ederken Ioannis Poyiatzis 1991-1996 sürecinde görev yapmıştır. Bugün bu görevi Güney Kıbrıs Rum Yönetimi meclisinde yürüten Maruni ise Antonis Haji Roussos'dur.⁷⁰ 1960-1974 sürecinde de adada yaşayan Maruniler kendi ilköğretim okullarında Kıbrıs Cumhuriyeti Eğitim ve Kültür Bakanlığı tarafından hazırlanan programlara göre eğitimden geçmişler, ayrıca toplam 2.750 kişinin bulunduğu Koruçam (Kormacit), Karpaşa, Özhan (Asomatos) ve Gürpınar (Ayia Marina/Şillura) köylerinde de yaşamışlardır. Bu köyler halen KKTC sınırları içindedir.⁷¹

64 Ramazan Teşik, *Maruni Kilisesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 21.

65 www.maronitesofcyprus.com.

66 Nuri Çevikel, *Kıbrıs; Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası 1570-1878*, İstanbul, 2006, s. 149.

67 Marianna Frangeskou ve Alexander-Michael Hadjilyra, *The Maronites of Cyprus*, Press and Information of Cyprus, s.16

68 *Yeni Düzen*, 13 Ekim 2010

69 www.inek.org.cy/images/attachments/articles.

70 *Special News Bulletin*, 22 Mayıs 1964.

71 Guita G. Haurani, *An Abridgment of the History of Cypriot Maronite Community*, Lübnan, 2007, s. 27.

1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında ismi Koruçam olan ve halen Marunilerin en yoğun yaşadıkları köy olan Kormacit de "Koura-Macidi, "Koura'dan geldim; ancak toprağım gelmedi."⁷² ismi verilmiştir. Cumhuriyet gazetesi yaşanan süreci yansıttığı bir haberde acıdır ki terör örgütü EOKA tarafından 1 Nisan 1955 günü bütün ada sathında başlatılan bombalama eylemlerinin ardından ada yaşanmaz hale gelirken bundan etkilenenler arasında EOKA'ya yardım ve yataklık etmeyen Rumlar, Ermeniler ve Marunilerin de bulunduğunu belirtmektedir;⁷³

"(...) İşte 1958 yılının Haziran, Temmuz aylarında vatanımız böyle bir cehennem atmosferi içinde çalkalanmakta ve Türk'üyle Rum'uyla, Ermeni ve Maruni'yle bütün Kıbrıs halkı böyle dehşet, korku, açlık ve kararsızlık deryası içinde yüzmekteydi. Halk can kaygısı, toptan mahvolmak kaygısı içindeydi..."

3.a. 1974 Sonrasında KKTC'de Maronitler ve Sosyal Durumları

20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'ndan önce adada barış ve huzur içinde yaşayan, genellikle tarım ve hayvancılıkla geçinen 5.000 civarında Maruni'nin yaşadığı Koruçam bölgesinde bugün 100-200 kadar Maruni bulunmaktadır ve bu Maruniler arasında neredeyse hiç genç bulunmamaktadır. 1974 Barış Harekatı sonrasında adanın kuzeyinde büyük bir ekseriyeti Koruçam'da olmak üzere 975 Maruni bulunurken geriye kalanların tamamı ise güneye göç etmeyi tercih eder. Tarafsız yaklaşımları ve ılımlı bakış açılarıyla herhangi bir tarafa yakın durmaktan özenle kaçınan Maruniler kendilerini Kıbrıslı Türklerle Rumlar arasında "tenis topuna"⁷⁴ benzetirler ve bu adadan başka gidecekleri bir memleketleri bulunmadığını ifade eden Maruniler Kıbrıs'ta kendilerine özel bir dille de farklılıklarını ortaya koyarlar. Rumca, Arapça, Türkçe ve Aramice (Maruni Arapçası) karışımı bir dil konuşan Marunilerin dili UNESCO tarafından da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğundan koruma altına alınmıştır. Sanna ismi verilen Maruni dili konusunda Avrupa Birliği tarafından finanse edilen bir proje yürürlüğe geçirilmiş ve GKRY'de 2009'dan başlayarak bu proje uygulamaya konmuştur.⁷⁵ Marunilerin kullandığı bu dilin ortadan kalkmaması yönünde son olarak Avrupa Konseyi tarafından da bir proje başlatılmış durumdadır.⁷⁶ Özellikle 6-7 yaş grubu çocukları hedefleyen bir araştırma, kültür ve bilim merkezi açmak, bu insanların proje kapsamında gelişimlerine destek olacak her türlü altyapı, imkan ve tesisi ortaya koyacak, ayrıca bu insanlara ada içi ve dışında meslek ve kariyer imkanları sağlayacak şekilde farkındalıklar ortaya koymak ve Kıbrıs dışındaki Maruniler arasında bilgi ve tecrübe serbestisi kazandırmak şeklinde hedefler belirleyen bu proje yavaş da olsa bugün yürürlüktedir.

72 Yeni Gün, 22 Ağustos 2009

73 Cumhuriyet, 28 Kasım 1960

74 Yeni Düzen, 13 Eylül 2010

75 Costas M. Constantinou, "The Protection and Revival of Cypriot Maronite Arabic", PRIO, Policy Brief 1/2009, Ocak 2009, s. 1.

76 Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan "European Charter for Regional or Minority Languages" başlıklı rapor, 18 Ocak 2011, Strazburg

Papa 16. Benedict'in de ziyaret ettiği ve Koruçam'daki kilisede bir ayine katıldığı Maruniler bir yandan kültür, dil ve nesillerini korumaya çabalarken bir yandan da özellikle Rum kışkırtmalarıyla yüz yüzedirler. GKRY'de yaşayan Marunilerin özellikle 2004 sonrasında "Hayatımızın en mutlu anlarından biriydi."⁷⁷ dedikleri kapıların açılması ve geçişlerin kolaylaşmasının ardından KKTC'ye gelmelerine Rumların çeşitli şekillerde engel olması, bu arada bu insanların KKTC'de hukuki kimliklerinin belirsiz olması, faal durumda olan Koruçam köyünde ilkokul, kreş, hastane, revir, bakkal, kasap, manav gibi sosyal ihtiyaçların karşılanacağı yerlerin olmaması, okula gidecek genç nüfusun bulunmaması gibi sorunlarla hırpalanan Maruniler iş ve eğitim hayatlarına devam edebilmek için adadan ayrılmaya başlamıştır. 2011'de GKRY'den gelip Koruçam'ı ziyaret eden Marunilerin Lefkoşa üzerinden geriye dönüşleri sırasında Rum gümrük polisleri ve gümrükçüler tarafından baskıyla karşılaşmaları, yaratılan olumsuz hava ve psikolojik gerginlik sonrasında KKTC'den aldıkları bazı ufak tefek hediyeleşmeler ve hellim gibi bazı yiyeceklere müsaade edilmemesi Kıbrıs problemi açısından bu insanların nasıl bir kısıkahta olduklarını da çok güzel yansıtır.⁷⁸ Örneğin İlias Havacias isimli Maruni'nin yanındaki yoğurt ve hellimi ailesinin ürettiğini ve Koruçam'dan aldığını ifade etmesine rağmen Rum gümrükçüler tarafından kamu sağlığı bahane edilerek el konulması Rum medyasınca da alay konusu edilmiştir.⁷⁹

Koruçam'daki en son çocuk 22 Ağustos 1999'da GKRY'de bir okula yazılan 12 yaşındaki Christos isimli Maruni'dir.⁸⁰ Koruçam'da bugün itibarıyla St. George Katedrali, St. George Şapeli, Fransisken Kardeşler Manastırı, St. Maria Şapeli, St. George Şapeli gibi ibadet mekanları söz konusudur. Öte yandan Koruçam dışında bütün Maruni köylerinde Rumlarla, Kıbrıslı Türklerle veya farklı etnik kimliklerle evlilikler söz konusu olmasına rağmen Koruçam'da böyle bir durum söz konusu değildir ve köy etnik anlamda orijinalliğini korumaktadır.⁸¹ Ana gelir kaynakları tarım ve hayvancılık olan, yetiştirdikleri tarımsal ürünlerin bir kısmını satıp bir kısmını da kendi ihtiyaçları için saklayan Maruniler ağırlıklı olarak keçiyoynuzu, keçiyoynuzu pekmezi, buğday, zeytin ve zeytinyağı üretmektedir.

Koruçam'ın ardından ikinci büyük köy olan Özhan da Güzelyurt, Karpaşa ve Hisarköy civarındadır. 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'na kadar burada 527 kişi yaşarken bu köyde halen kimse yaşamamaktadır. Özhan'da bir askeri kışla bulunmakta, Marunilere ait 18 evde ise askeri personel yaşamakta ve Maruniler Özhan'a son dönemde alınan izinlerle St. Michel Kilisesi'nde ayinlere iştirak etmek için gelmektedirler. Özhan'da köye isim babalığı yapan 1774 tarihli Archangel (Başmelek) Michale Kilisesi de yer almaktadır.⁸²

77 *The Times*, 21 Mart 2005

78 *Kıbrıs*, 2 Eylül 2011

79 A.g.g., 2 Eylül 2011.

80 *The Sunday Mail*, 22 Ağustos 1999

81 *The English School Magazine*, Summer 1962; 45.

82 http://csc.ceceurope.org/fileadmin/filer/csc/Human_Rights/HumanRightsSeminarSoueifApril2010.pdf

“Asya’ya Yakın” manasındaki Kurp Asia’dan ismini alan Karpaşa da Girne’ye 30 kilometre uzaklıkta bir başka Maruni köyüdür. 1778 senesinde burada 99 nüfus bulunurken 1973’de bu sayı 245’e düşer. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’nın ardından neredeyse tamamı ihtiyarlardan meydana gelen 300 Marunî buradan ayrılmazken halen köyde hiç Marunî yoktur. Karpaşa’da Maruni inancına uygun Kutsal Haç Kilisesi de yer almaktadır.⁸³ Lefkoşa-Güzelyurt yolu üzerindeki Gürpınar (Ayia Marina)’da da 1974 Barış Harekâtı’ndan önce yaklaşık 700 Maruni yaşarken bugün köy askeri bölge statüsündedir ve köyde yaşayan hiç kimse söz konusu değildir. Bu köy çerçevesinde “Birlikte Yaşama Sanatı Projesi” geliştirilmiş olup köyün tadilat, bakım ve onarım faaliyetlerinin ardından köy sakinlerine verilmesi beklenmektedir. Kutlu Adalı’ya göre ise Maruniler köyde dini faaliyetlerini coşkuyla yapmakta, fakir Kıbrıslı Türkleri maiyetlerinde bulundurup Maruni kızlarla evlendirmekte, mal ve toprak vermek suretiyle kişinin adını ve dinini değiştirmesine zorlamaktadır,⁸⁴

“(…)Yıllarca süren bu durum 100 yıl önce ilk etkisini göstermiş, birçok Türk, hatta ailece Marunî olmuştur. Bunlar arasında zengin Türkler de bulunmaktadır. Örneğin babası Maruni bir kız alan Süleyman Ahmet sonradan Maruni olarak Andoni adını almıştı. Gene Mehmet Ahmet de Yosif olmuş, Ahmet de Solomi olmuştu. Rahme Halil adındaki bir kız da EOKA’cuların harekete geçtiği yıllarda bir Maruni polisle evlenmiş, Marina adını alarak Maruni olmuştu. Rahme Halil şimdi Gürpınar’da son Maruni Türk olarak bilinmektedir... Öğretmen Fikri M. Zihni köyde ilk iş olarak öğrencilerine okulda, evde, sokakta Rumca konuşmayı, Maruni çocuklarla oynamayı, kilise kapılarında ayin seyretmeyi yasak etmişti. Gücü nispetinde büyüklerle de uğraşarak Marunilerle temas etmelerini azaltmaya çalışmış, kapanan Türk kahvesini açıp bizzat işletmiş, Türklerin bu kahveye devamını sağlamıştır...”

KKTC’de başlatılan “Birlikte yaşama sanatı projesi” kapsamında 1974 öncesinde köyde yaşayan ailelerle irtibata geçilmiş, ailenin köklerinin bilinenin aksine Marunî değil, Borucu Halil denilen Türk’e bağlı olarak Türk ve Müslüman olduğu ortaya çıkmıştır;⁸⁵

“(…)Babam Türk’tü, annesi Marunit’ti. Annem de Türk’tü, nenemin adı Akile, dedemin adı İbrahim’di. Annemin adı Dudu’ydu. Sonra vaftiz oldu ve Gollidu oldu, evlenip 5-6 çocuk doğurdu ama sadece ben sağ kaldım. Borucu Halil dedemin kardeşiydi ve bir Maruni ile evlendi. Çocukları Çanos, Maritsu, Sofia, Marianna, 5-6 çocukları vardı ama diğerlerini şimdi hatırlamıyorum...”

Bugün askeri bölgede olan köyde başta cami, kilise ve mezarla altyapı olmak üzere restorasyon, tadilat ve bakım çalışmaları devam etmektedir. Konuyla ilgili olarak Rum tarafında yaşayan Maruni köylüler eski köylerine getirilmiş,

83 http://csc.ceceurope.org/fileadmin/filer/csc/Human_Rights/HumanRightsSeminarSoueifApril2010.pdf

84 Kutlu Adalı, *Dağarcık*, Lefkoşa, 1963, s. 28

85 Gürpınar köyünden Eleni Dorri’yle 5 Temmuz 2014 tarihinde Gürpınar’da yapılan görüşme. Ayrıca proje yöneticilerinden Muharrem Özdemir’le 12 Nisan 2016 tarihinde Lefkoşa’da yapılan görüşme.

kendilerine köyleriyle ve yürütülen projeye ilgili bilgi verilmiş, ayrıca bazı Marunilere KKTC kimliği verilmiş, Türk akrabalarıyla buluşturulmuş ve piknik yapmışlardır.⁸⁶ 16 Aralık 1978 günü yapılan sayımda Kıbrıs'ta Maruni nüfusu 5.210 olarak açıklanmıştır.⁸⁷ Adadaki demografik nitelikler, sosyal, siyasal, kültürel altyapı, içinde bulunulan coğrafyanın devamlı olarak değişiklik ve dağınıklık göstermesi Marunilerin Sanna denilen dillerinin kaybolmasına neden olmaktadır. 20 Temmuz 1974 sonrasında ise Kıbrıs'ın farklı bir yüzü, özelliği ve güzelliği olan Marunilerin durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale gelir. Öte yandan 2004 Annan Referandumu döneminde KKTC hükümeti tarafından sadece Koruçam'a özel olmak üzere bütün sokak ve cadde isimleri İngilizce, Türkçe ve Rumca olarak Marunilerin dini inançlarına uygun bir şekilde kutsal karakterlerin isimleriyle değiştirilir. Marunilerin GKRY meclisindeki temsilcisi Antonis Haji Roussos ise yaptığı bir konuşmada adanın dört bir yanına dağılmış bir halde yaşamaya çalışan Marunilerin toplumsal bütünlüğünün sağlanabilmesi için KKTC'deki köylere dönmeleri gerektiğini ifade eder.⁸⁸ 2004 sonrasında KKTC resmi yetkilileri tarafından Koruçam köyüne yapılan inceleme ve teftişlerde köylülerin dertleri dinlenerek köyün yolları, içme suyu, elektrik, inşaat izinleri, ağaç budama ve kuraklık dönemi ödemelerindeki sorunlar, ibadet ve bazı hukuki problemlerine çözüm aranır.

KKTC'de ilk Maruni Kültür Merkezi de 3 Mart 2012 tarihinde Maruni Patriği Rai'nin de iştirakiyle açılır. Bu merkezin haricinde Marunilerin GKRY sınırları içinde Maruni Sosyal Yardımlaşma Kurumu, Aziz Anthony Huzurevi, Maruni Kooperatif Tasarruf Bankası, Kormakitis Spor Kulübü, Kedros Ayia Marinas Spor Kulübü, EMA Anthoupolis ve ENA Asomatu, Kıbrıs Marunileri Üniversite Mezunları Derneği, Karpaşa Kutsal Haç Gençlik Kulübü, Maruni Gençlik Merkezi, Kıbrıs Maruni Gençliği, Kıbrıs Marunileri Müzik Korosu, Asomatos Kadın Hareketi Derneği, 99scouts System, Xki Fi Sana Kulübü, Kormakitis Trust, Kermia Ztite, Maruni Kilise Korosu, Katolik Maruni Gençliği gibi başka sivil toplum örgütleri ve dernekleri de bulunmaktadır. Bütün bu organizasyonlar aidiyet duygusu içinde genç neslin kültürüne sahip çıkması, toplumsal farkındalık yaratma, kamuoyu oluşturmak suretiyle çeşitli lobi ve propaganda girişimleriyle kendi kültürlerine sahip çıkmaları için faaliyette bulunmaktadır.

3.b. Maronitlerin Hukuki Sorunları ve Hukuki Durumları

1 Nisan 1955 gününden başlayarak EOKA saldırılarıyla birlikte başlayan toplumlar arası gerginlik ve çatışma ortamında kendilerine bir taraf seçmeyen, bu anlamda tarafsızlıklarını muhafaza eden ve herhangi bir kanundışı olaya bulaşmayan Maruniler bütün bunlara rağmen 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış

86 Adı geçen görüşme.

87 Guita G. Haurani, *a.g.e.*, s. 31.

88 Guaita G. Haurani, *a.g.e.*, s. 25.

Harekâtı'nın ardından yine de mağdur olmuşlardır. Yaşadıkları köyleri terk etmek zorunda kalan, adanın güneyine geçtiklerinde çeşitli kamplarda veya çadırlarda yaşamak zorunda kalan, bu arada bütün mal varlıklarını da kaybedip ekonomik olarak çok zayıf düşen bu insanlar bugünlerde geçmişe oranla çok daha iyi durumdadırlar. Adada Kıbrıslı Türkler ve Rumlardan farklı olarak gidebilecekleri bir vatanları bulunmayan, yaşadıkları acı, göç ve sefalet sürecinde destekleyecek bir ülkeleri bulunmayan Maruniler toplumsal ve kaotik kavgadan olumsuz etkilenmişlerdir. Kıbrıs'ın çocuğu olmayan istisnai köyü olan ve "artık üretmeyen, sadece yaşlanıp ölümü bekleyen"⁸⁹ Marunilerin köyü Koruçam başta olmak üzere diğer köylerde de bu insanların oy verme hakları, dolayısıyla da seçme ve seçilme hakları söz konusu değildir. Bu Maruniler kâğıt üstünde KKTC'de yaşayan KKTC vatandaşı gibi görünseler de pek çok kanuni haktan mahrumdurlar ve köyün muhtarını bile GKRY yönetimi seçmekte veya KKTC devleti atamaktadır. Köyü uzun bir süre atanan Türk ve seçilen Maruni muhtarlar yönetmiştir. KKTC idaresinin güven artırma ve yumuşama siyaseti çerçevesinde tanıdığı hakla köyde muhtarlık seçimi yapılmaktadır.

Bu arada dönemin GKRY İçişleri Bakanı Andreas Hristou ise muhtarlık seçimlerinin serbestçe yapılamadığını, Marunilerin muhtar seçimlerinin bu şekilde yapılmasını tuhaf karşıladığını ve daha önce pek çok defa muhtar atadıklarını ifade ederek Yoannis Cucukis'i bir kere daha atadıklarını söyler.⁹⁰ Doğaldır ki bu durum KKTC'de seçimle işbaşına gelen muhtarın GKRY'ce tanınmayacağı, köyün böylece dünyada hiç görülmemiş şekilde iki muhtarı olacağı demektir.⁹¹

Öte yandan KKTC hükümeti ülkedeki farklı etnik azınlıklara herhangi bir merciden müsaade almadan ne zaman isterlerse ibadet yapabileceklerini beyan etmiş, GKRY'den gelecek müracaatlarda ise 30 gün önceden başvuru kısıtlamasını da 10 güne çekmiştir. Maruniler GKRY Meclisi'nde bir temsilci bulundurmalarına rağmen söz ve oy kullanma hakları söz konusu değildir. Kağıt üzerinde her ne kadar KKTC vatandaşı gibi görünseler de KKTC'de yaşayanların da demokratik yapı ve parlamenter seçim sisteminde seçme ve seçilme hakları söz konusu değildir. Adanın her iki tarafında yurttaş olarak değerlendirilen, çift kimlik sahibi, vergilerini düzenli ödeyen, devlete karşı askerlik haricinde bütün yükümlülüklerini yerine getiren Maruniler bütün bunlara rağmen muhtarlık seçimlerinde dahi oy kullanamama durumuyla karşı karşıyadırlar. Bugün istisnai bazı durumlar haricinde⁹² Maruniler KKTC yurttaş

89 *Yeni Düzen*, 22 Ağustos 2009

90 *Yeni Gün*, 22 Ağustos 2009

91 Ulaş Gökçe'den aktaran *Yeni Düzen*, 31 Mayıs 2016

92 Yapılan araştırmalarda Maruni değil Türk köyü olduğu anlaşılan Gürpınar köyünde halen köyün yıkılıp harap olan okul, cami, çeşme, mezarlık ve yolları tadilat ve bakımdan geçirilirken köyde 1974 öncesinde yaşayan Kıbrıslı Türklerle marunilerin de belli bir program çerçevesinde köylerine dönmeleri planlanmaktadır. Bu bağlamda sembolik olarak bu köyün en yaşlı Maruni üyelerine KKTC tarafından kimlik verilmesi söz konusu olmuştur.

değildirler ve KKTC vatandaşı kimlikleri de yoktur. Durum böyle olunca da bu insanların seçme ve seçilme hakları da söz konusu olmamaktadır.⁹³ Marunilerin yakın döneme kadar yaşadıkları bir başka garip ve acı durum ise herhangi bir Maruni'nin vefatı sonrasında bütün mal varlığının aile yakınlarına değil devlete kalmasıdır. Bu durum geç de olsa düzeltilmiş ve bu insanların hakları kendilerine iade edilmiştir.⁹⁴ Yaklaşık 300 Maruni evinin bulunduğu köyde 90 civarında Maruni yaşamakta, bu insanların yakınları veya köyde taşınmaz malı olanlar da genellikle hafta sonları veya özel günlerde köye gelmektedirler.

4. Kıbrıs'ta Gurbetler

Bugün Kıbrıs adasında Ermeniler, Maruniler, Yahudiler dışında ayakta kalmaya çalışan bir grup daha vardır ve Kıbrıs Türkleri tarafından "Gurbetler" olarak adlandırılmaktadırlar. Lüzinyan döneminde de adada varlıkları söz konusu olan;⁹⁵ ancak, ağırlıklı olarak 1571 yılında adanın Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethinin ardından adaya gelen ve genellikle bakırcılık, kalaycılık yaparak, hayvan alım satımıyla uğraşarak ve hemen bütün dünyada olduğu üzere fal bakarak ve çeşitli müzik aletleri çalmak suretiyle geçimlerini sağlayan bu insanlar 1974 sonrasında yerleşik düzene geçmeleri için kendilerine ev verilmesine rağmen bu hayata alışmamış, bir kısmı bu evleri satmış ve yine çadırlarda, barakalarda yaşamaya başlamıştır. Kıbrıs'ta bilinen ve meşhur olmuş bazı müzisyenler dışında toplum hayatının içine girmekten hoşlanmayan Gurbetler genellikle şehrin varoşlarında yaşamaktadırlar.⁹⁶ "Romanlar", "Çingeneler" veya "Cinganeler" olarak da adlandırılan, ayrıca "Ole"⁹⁷, "Gori", "Gullufi-Çilinciri"⁹⁸ de denilen ve özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında Rumların yaşadığı Güney Kıbrıs'ı terk ederek bugünkü KKTC topraklarına gelen Gurbetler aynı yaklaşımı 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulurken de göstermişler ve yaklaşık 1.500 Gurbet de özellikle dil sorunu nedeniyle Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasına göre tercih haklarını kullanarak Kıbrıs Türk toplumuyla yaşamayı tercih etmişlerdir.⁹⁹

Şüphesiz ırk, dil, din farkı gözetmeksizin herkesi kucaklaması gereken anayasal düzene göre yeni devlet oluşumu adada yaşayan Gurbetleri de içine alacak, öncelikle işsizlik ve ekonomik sorunları çözerek onları sosyal hayatın

93 *Star Kıbrıs*, 28 Haziran 2010

94 *Star Kıbrıs*, 6 Nisan 2011

95 *Yeni Düzen*, 31 Mayıs 2016

96 *Sociolinguistics; An International Science of Language and Society*, Editörler Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Volume 3, New York, 2006, s. 1887

97 Gurbetlerin Türkçe ve Kıbrıs'ta yaşamaları nedeniyle Rumca yanında kendilerine has "Olece" denilen bir dilleri de söz konusudur. Birbirlerine de "Ole" şeklinde hitap etmeleri onların bu isimle de anılmalarına sebep olmaktadır.

98 *Ekathimerini*, 15 Kasım 2001

99 1960 sürecinde Kıbrıs'ta kendisini Ortodoks olarak nitelendirip Rumlarla yaşamayı tercih edenlerin sayısı ise 5022 olmuştur. Statistical Service of the Republic of Cyprus; *Census of Population*; 11 Aralık 1960

içine dâhil edecek tedbirler de almaya çabalar,¹⁰⁰ ancak geleneksel yaşam tarzından uzaklaşmak istemeyen Gurbetler bir kere daha kendilerini farklı bir ortamda bulurlar. Gurbetlerin KKTC'de yaşama tercihleri fanatik Rumları zaman zaman rahatsız etmekte ve psikolojik algı operasyonlarıyla bu insanlar kışkırtılmaktadır. Örneğin Alithia gazetesi Gurbetleri Rauf R. Denктаş'ın istemediğini, bu insanların büyük kitleler halinde adadan ayrılarak İngiltere'den siyasi iltica talebinde bulunduğunu yazar.¹⁰¹ Bu durum zaman zaman Türkiye aleyhtarı bir propaganda aracı olarak Avrupa Birliği ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi üzerinden de kullanılır.¹⁰² Bununla birlikte Kıbrıs Rum yetkililerin bu insanlara yaklaşımı zaman zaman kendi toplumu tarafından da sert eleştirilere tabii tutulacaktır.¹⁰³ Ortodoks Hristiyan olan ve Yunanca konuşan bu insanlar adada "Mandı"¹⁰⁴ olarak bilinirken Müslüman ve Türk olanlara genellikle "Gurbet" olarak adlandırılmaktadır. 1974 öncesinde ise Gurbetler ağırlıklı olarak Larnaka'da yaşamaktadırlar ve belki de fal bakmaları nedeniyle "büyücüler" olarak da isimlendirilmektedirler,¹⁰⁵

"(...)Gurbetler dünyanın her yerinde gezginci insanlar. Sancaktar bunlara baraka gibi bir şeyler yaptı 'Orman' dediğimiz yerde. Daha önce gezen, göçebe insanlardı ve Sancaktar'ın emriyle 'Bunlara ayrı bir bölgede bir yer yapalım ve otursunlar.' dendi. Artık yerleşip kaldılar. İlk zamanlarda en fazla İngiltere'ye giden insanlar onlardı. Daha 5-10 sene öncesine kadar her yıl oradaki düşünlere, sünnetlere hep onlar giderlerdi. Birçok ülkeye giderdi Gurşuniler, Avustralya'ya, Türkiye'ye ve ben onları İskeleye de müzik akımı bakımından, ayaklı radyo olarak algıladım çünkü onların başladığı dönemlerde düşünün ki plak yok, pikap yok, teyp yok, bant yok. Adam Türkiye'den taş plak getirir, gramofonu var, gramofonda şarkıyı dinler, sonra işe gider. Gittikleri işler mesela Larnaka'dan Poli'ye, Baf'a, başka bir yere, bir hafta düşüne gidiyor adamlar ve düşünün ki o şarkıyı ne kadar ezberlemiştir çünkü nota bilmiyor, kaydı yok. Bir kişi oturur dinler, bir şeyler çıkarır, aklına yazar. Şarkıyı çalar. Sonra ne zaman işe gider, o şarkıyı çalmaya başladığı andan itibaren kendilerine göre düzenliyorlardı şarkıyı.

100 Örneğin Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasının 20. maddesiyle herkese ve her seviyede ücretsiz eğitim hakkı verilmesine rağmen Gurbetler çocuklarını okula göndermek istemezler.

101 Alithia, 30 Ağustos 2010.

102 Murat Metin Hakkı, *The Cyprus Issue; A Documentary History 1878-2007*, I.B. Tauris, New York, 2007, s.485-486. Ayrıca Bkz. <https://www.cypusnewsreport.com/2016/07/welfare-department-engages-roma-community/>

103 Örneğin Ay. Andoniu'da yaşamakta olan bir ailenin zorla Polemidya'ya götürülmeye çalışılması Kıbrıslı Rumlar tarafından eleştirilir ve Politis gazetesi "Romen Mahallesiinde Şartlar Çok Kötü. Elektrik ve Su Yok" başlıklı haberinde Rum İçişleri Bakanlığı'nın çingene aileler hakkındaki kararını "duygusuz" bulan Eşitlik, Destek ve Irkçılık Karşıtı Hareket (KİSA)'ın "hükümetin, Romen ailelerin insan haklarını çiğnediği şüpheleri artıyor" dediğini yazar. Aynı şekilde Fileleftheros gazetesi de 10 yıl önceye kadar Güney Kıbrıs'ta 10.000 kadar çingene bulunurken bu sayının son birkaç yılda 3-4.000'e kadar düştüğünü, 2014 itibarıyla da 500 civarında olduğunu belirtir ve özellikle Kappari bölgesindeki Gurbetlerin ülkeyi terk ettiklerini ifade eder. Filaleftheros, 23 Kasım 2014 ve Detay, 31 Mart 2016

104 National Report on Gypsies in Cyprus, "Report on the Context for the Project; Gypsies in Cyprus, <https://www.google.com.cy/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&respv=2&ie=UTF-8#q=gypsies+in+cyprus&>

105 Larnakalı Ayhan Başkal'dan aktaran Sevgül Uludağ, <http://www.serdarsaydam.com/index.php/Muzisyen-Ayhan-Baskal-Larnaka-yi-Anlatiyor.html>

Belli bir zaman sonra bakıyordunuz ki şarkı tamamıyla değişmiş, onların aranje ettiği şekli çıkmış, sözler değişmiş, melodiler değişmiş ve bu şekilde bunlar bu tür müzikleri taşıdılar adanın her yerine. Onun için bana göre onlar ayaklı radyolar idi. Memleketin ayaklı radyolarıydı..."

Bu insanlar bugün ağırlıklı olarak KKTC'de İskele, Yeni Boğaziçi, Gazi Mağusa ve Limasol'dan gelenler de Güzelyurt'ta yaşamaktadırlar. Güney Kıbrıs'ta ise halen Limasol ve Binatlı (Polemıdy) da 650-700, Baf'ta ise 160-200 kadar Gurbet yaşamaktadır. Ayrıca Stavrokono'da 25, Aksılı'da 5, Lemba'da 5, Makunda'da 68, Hrisofu'da 22 ve Poli'de de 35 Gurbet yaşamaktadır. Adanın her iki tarafında yaşayan Gurbetler geleneksel olarak çocuklarını okula gönderme konusunda tereddüt göstermekte, çocukların neredeyse ancak ¼'ü düzenli okula gidebilmektedir ve bu insanlar şehir hayatından uzakta ve hurda demir, çöp toplayarak geçimlerini sağlamaktadırlar. Özellikle Limasol'da Türk Mahallesi olarak bilinen bölgedeki Ankara Sokağı'nda yaşayan Gurbetler için¹⁰⁶ Rumlar tarafından bir merkez açılmış olup 76 aileye devlet desteği verilmekte, 60 kadar çocuk da okula devam etmektedir ve Limasol'la ilgili şu gözlem yapılır;¹⁰⁷

"(...)Çok kültürlü bir şehirdir Leymosun, en fazla sayıda Kıbrıslı Türk'ün yaşadığı yerdir örneğin. 500-600 kadar Kıbrıslı Türk Leymosun'da yaşar. Kıbrıslı Türklere bugün 'Çingene' diyorlar ama daha önce böyle demezlerdi. Daha önce 'Gullufi-çilinciri' derlerdi. Bu Kıbrıs'a özgü bir sözcük; çilingir yani. Bazen da 'Gurbet' diyoruz onlara... Gurbetler de burada yaşıyor çünkü... Leymosun'un Türk bölgesine gittiğinizde, ki buraya. Tüm Leymosunlular 'Arnavutya' der. Tüm bu farklı kültürlerden insanları görebilirsiniz. Çok ilginçtir. Kıbrıslı Türkler yaşar orada, çingeneler yaşar, yabancı göçmenler yaşar, Kıbrıslı Rum göçmenler hemen onların yanında yaşar. Kimi zaman Gurbetler arasında bir kavga çıkar mesela, çok ilginçtir! Tüm bunlar Leymosun'un kimliğini oluşturur ve bu da benim çok hoşuma giden yönüdür şehrin..."

Gurbetlerin çoğu bugün KKTC'de yaşamaktadır ve ada genelinde nüfusları tam olarak bilinmemekle birlikte 5.000 kadardır. Cumali, Mitto, Akbaş, Mindo, Hamude, Şamma, Fatturi, Fatmaya gibi lakaplar en çok kullandıkları arasındadır. Genel anlamda eğlenceyi çok seven, birbirlerine son derece bağlı yaşayan, düğün, ölüm, sünnet gibi faaliyetlerde örnek bir işbirliği içinde olan; ancak dışarıya son derece kapalı bir toplum olarak Gurbetler¹⁰⁸ yaz-kış çalışma imkanı olduğundan genellikle Güzelyurt bölgesindeki narenciye bahçelerini tercih ederler ve genellikle minibüs veya arkası açık arabaları tercih ederler. Bugün adanın her iki tarafında yaşayan yaşadıkları toplumun izlerini taşımakla birlikte Gurbetler sosyal hayatın dışında ve tam anlamıyla dışlanma ve ötekileştirme içerisinde yaşamaktadırlar.¹⁰⁹

106 Ekathimerini, 15 Kasım 2001

107 Adonis Florides'ten aktaran Sevgül Uludağ, <http://bianet.org/kurdi/toplum/15154-kendi-belgeselinden-uykulari-kacan-yonetmen>

108 Ahmet Pehlivan, "Kuzey Kıbrıs'taki Gurbetlerin Türkçe ve Gurbetçeye Yönelik Tutumları ile Dil Kullanımları", www.millifolklor.com

109 Mustafa Özimen'den aktaran Havadis, 1 Mayıs 2016

5. KKTC'de Bugün Azınlıklar ve Sorunları

Her ne kadar azınlık kavramıyla Kıbrıs adasında ve özellikle KKTC'de Rumların, Ermenilerin ve Marunilerin geride bıraktıkları arazileri, evleri ve diğer taşınmazları akla gelse de bugün aynı sıkıntıların yaşandığı örneğin Kosova'da karşılaşılan en büyük sorun gelecek nesillerin yetiştirileceği okullar, bu okullarda görevlendirilecek öğretmen kadrosu ve şüphesiz okullarda kullanılacak ders eğitim malzemeleri ve kitaplar gelmektedir. Ayrıca din ve vicdan hürriyetiyle ilgili karşılaşılan sorunlar, insan haklarının olmazsa olmazlarından temel hak ve özgürlüklere yönelik kısıtlamalar ve doğaldır ki ötekileştirmeye bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar da azınlıkların asimile olmasında, vazgeçmesinde ve/veya göç etmesinde en önemli etkidir. Bugün KKTC anayasasına ve yürürlükteki mevzuata göre azınlık olarak adlandırılan hiç kimse hiçbir hakka sahip değildir.

Burada bahsedilmesi gereken asıl husus ise KKTC'de halen yasal olarak bir azınlığın bulunmamasıdır. Kanuni olarak durum böyle olmakla birlikte KKTC sınırları içinde bugün Dipkarpaz bölgesinde yaşayan az sayıda Rum'la Koruçam köyündeki Maruniler de facto bir durumla azınlık olarak adlandırılmaktadır. 1974 sonrasında KKTC devlet yapısının klasik ulus-devlet yapısına oturması sonucunda Kıbrıslı Türklerin oluşturduğu bu devlet yapısı da bölünmemiş, parçalanmamış ve farklılıkları ortadan kaldırarak mozaikçi hamura çevirmiş bir yapıya büründüğünden azınlık olgusu Hristiyan-İslam olgusunun dışına çıkmaktadır ve bu insanların azınlık olarak değerlendirilmeleri bu kapsamda mümkün değildir. Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasında da görüleceği üzere bu devlet yapısı da Rum ve Türk olmak üzere iki toplumlu bir yapıya sahiptir ve azınlıklar konusu böylece kendiliğinden halledilmiş görünmektedir. Bu bağlamda o güne kadar adada azınlık olarak yaşayan ve ağırlıklı olarak Ermeni ve Marunilerden oluşan gruplara iki toplumdaki birine katılma zorunluluğu tercihan verilmiştir; ancak Ermeniler, Maruniler ve az sayıda da Latinler burada da azınlık olarak değil, dini grup olarak adlandırılmaktadır. Böyle bir kısıtlayıcı tercih durumuyla karşılaşan bu insanların etnik geçmişleri, dilleri ve dinlerinin farklı olması esasında onları doğrudan azınlık yapmaktadır; ancak 1960 sürecinde bu şekilde yok kabul edilmişlerdir.

KKTC sınırları içinde taşınmaz mal bırakan ve ibadethaneleri bulunan ve özellikle 20 Temmuz 1974 sonrasında adanın güneyine geçen Kıbrıslı Rumlar yanında 21 Aralık 1963 Kanlı Noel olayları sonrasında ağırlıklı olarak Rumlarla yaşamayı tercih eden Ermeniler ve 1974 sonrası süreçte KKTC'de 5 köyleri bulunan ve bugün sadece Koruçam'da hayatlarını idame ettiren Marunilere bakıldığında KKTC yönetiminin uygulamada her ne kadar ağır davranıyor olsa da Marunilerin haklarının korunmasında daha adil davrandığı görülecektir. Çünkü özellikle 1964 ve sonrasında Ermenilerin, 1974 harekâtlarıyla birlikte de

Rumların geride bıraktığı taşınmazlarına el koyulur ve bunlar gerek güneyden gelen Kıbrıslı Türkler, gerekse Türkiye'den gelen göçmenler veya adanın kuzeyinde yaşayan ve çeşitli sebeplerle mağdur olan ihtiyaç sahibi insanlara dağıtılırken Marunilerin mallarına dokunulmamış veya bu taşınmazlar icarlanması yönüne gidilmiştir. Burada şüphesiz mağdur edebiyatı kadar kuzeyde oluşturulacak yeni devletin homojen bir yapıya oturması kaygısı veya stratejisi de söz konusudur.¹¹⁰ Bununla birlikte yine de KTFD Bakanlar Kurulunun 6 Ekim 1977 ve 12 Ocak 1983 tarihli kararıyla yürürlüğe konulan 21/1962 Sayılı Mala El Koyma Yasasının 4. Maddesine göre Hazırlanan Mala El Koyma Emri uyarınca KTFD dahilinde yaşamayan ve adanın güneyine yerleşen Marunilerin evlerine ve tarım arazilerine devlet tarafından el konulmuştur.

Bu bağlamda ve azınlık hakları açısından adanın kuzeyinde kalan Rum malları konusu ise daha karmaşıktır. 1975 Ağustos ayında imzalanan Nüfus Mübadelesi Anlaşması sonrasında gerek Kıbrıs Rum gerekse Kıbrıs Türk tarafında konuyla ilgili olarak iç hukuk çalışmaları başlatılır. Öte yandan Rumların da Türklerin de hazırladıkları ve mülkiyet meselesine kendi bakış açılarından değerlendirmeler getirdikleri bu düzenlemelerin uluslararası hukuk gelenekleri ve bireylerin mülkiyet¹¹¹ haklarını düzenleyen uluslararası sözleşmelerden farklı olduğu görülmektedir. GKRY Kıbrıslı Türklere ait olan ve 20 Temmuz 1974 Barış Harekatı'nın ardından GKRY sınırlarında kalan mallarını vakıf denetimine alırken ayrıca "Guardianship Law" kapsamında Vasilik Yasası düzenlemesiyle kontrol altında da tutmaya başladığını belirtmiş ve Türklere ait taşınmaz mallara devlet adına el koyduğunu beyan etmiştir. Rum yönetimi ayrıca söz konusu Türk mallarıyla ilgili zorla kamulaştırmalar da yapmaktadır. Rum idaresi bu şekilde yaklaşık %20'lik bir Türk malını kamulaştırmak ve para karşılığını da bankada tutmak suretiyle uzun vadede olabileceği düşünülen bir çözüm sürecinde bunları tazmin edeceğini belirtmiştir.¹¹²

Kamuoyuyla paylaşılan bilgilerle uygulamalar hiç de birbirini tutmamakta ve tutarsızlıklar göstermektedir. Kıbrıslı Türklerin bağ, bahçe, ve emlakının Rumlar tarafından icar edilmesi, bunların alım satım faaliyetlerinde para olarak kıymetlendirilmesi aşamasında ise asıl mal sahiplerinin bilgilendirilmemesi, bu yüzden de mal sahiplerinden icar veya müsaade belgesi alınmamakta ve sonuç olarak herhangi bir ödeme de yapılmamaktadır. Ayrıca pek çok kamu yararına değil de özel kişilere getiri sağlama şeklinde yapılan kamulaştırma ve istimlakle ilgili olarak Türk malları konusunda bir ödemede

110 Ali Dayıoğlu, *Kuzey Kıbrıs'ta Azınlık Hakları*, Kıbrıslı Türk İnsan Hakları Vakfı Yay., Mayıs 2012, Lefkoşa, s. 28.

111 Konunun uluslararası hukuku ilgilendiren yönü ise mülkiyet hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne daha sonra ilave edilen 1 numaralı ek protokolle dâhil edilmesi ve bu hakkı güvence altına almasıdır.

112 Rum idaresi ayrıca 1970/40 sayılı yasayla halen KKTC sınırları içinde kalan taşınmaz mallarını satmak isteyen Rumlara yönelik olarak yetkili makamlardan bu satışın kamu güvenliği açısından sakıncasının bulunmadığı yönünde bir belge alınmasını da zorunlu kılmıştır.

bulunmadığı gibi asıl mal sahibinin haberi olmaması da ayrı bir mağduriyet konusudur. Halen KKTC'de Kıbrıslı Türklerin taşınmaz mallarla ilgili olarak temel aldıkları uygulamalar ise 1977 tarihli İskân, Topraklandırma ve Eşdeğer Mal Yasası ve halen uygulanmakta olan anayasanın 159. maddesine uygun olarak yapılmaktadır. Özellikle Rumların geride bıraktıkları mallarla göçmen aileleri ve şehit, gazi yakınlarını topraklandırmayı amaçlayan ilk yasa kamu yararı ön plana çıkartılarak özel kişilere de devredilebilen taşınmaz mal hakkında bahsetmektedir. Böylece KKTC dâhilindeki bütün Rum taşınmazlarının sahibi de doğal olarak KKTC devletidir. KKTC hükümeti bu noktada GKRY sınırları içinde kalan taşınmazlarını geride bırakan ve haklarından vazgeçen yurttaşlarına koçan, GKRY'de buna mukabil taşınmaz malı olmayanlarla Şubat 1975'den itibaren Türkiye'den adaya göç edip yerleşenlere de tahsis belgesi dağıtır.¹¹³

Devletin mülkiyet hakkını düzenleyen 159. maddenin 1. fıkrasının (b) bendinde "15 Kasım 1983 tarihinde, KKTC sınırları içinde bulunan ve... KTFD'nin ilân edildiği 13 Şubat 1975 tarihinde terk edilmiş bulunan veya söz konusu tarihten sonra yasanın terk edilmiş veya sahipsiz taşınmaz mal olarak nitelendirdiği veya hüküm veya tasarrufu kamuya ait olması gerekli olup da aidiyeti saptanamamış tüm taşınmaz mallar, binalar ve tesisler... KKTC'nin mülkiyetindedir ve tapu kayıtları buna göre düzeltilir." denilmektedir. Burada adı geçen "terk edilmiş mal" ifadesi ise KKTC Anayasa Mahkemesi'nce 21 Nisan 1987 günü "KKTC'nin kontrol ve yönetimindeki bölge dışında ikamet eden ve KKTC yurttaşı veya Kıbrıs Türk toplumu mensubu olmayan Kıbrıs Cumhuriyeti yurttaşları, Kıbrıs Rum Yönetimi yurttaşları, Kıbrıs ve Yunan asıllı Rumlar, Ermeni asıllılar ve hisseleri oranında bunlar tarafından kurulmuş şirket, ortaklık, firma, dini, sosyal, kültürel kurum veya kuruluşlar tarafından terk edilmiş taşınmaz malları" şeklinde yorumlanmış ve Marunilerin taşınmazlarından bahsedilmezken ilginçtir ki Rumlarla Ermenilerin taşınmazlarına devlet tarafından el konulmuştur. Ermeniler ve Rumlara ait bu taşınmazların KTFD'nin 1977 tarihli İskân, Topraklandırma ve Eşdeğer Mal (İTEM) Yasası kapsamında kabul edilmesinin ardından bunlar adanın güneyinde toprağını bırakmış olanlara eşdeğer yasa kapsamında verilmiş, 1975 Şubat ayından itibaren Türkiye'den göç eden ve adaya yerleşen insanlara da bu taşınmazlar Loizidou davası sonuçlanıncaya kadar herhangi bir tazminat ve ödeme yapmadan dağıtılmıştır.

113 1995 yılından itibaren bu tahsis belgesi sahipleri de tapu almaya başlamışlardır.

Sonuç

Adada Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumları asli unsur olarak bir kenara koyacak olursak Ermeniler çoğunlukla 1909 Adana Olayları, 1915 Sevk ve İskân Kanunu ve hemen ardından Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasıyla birlikte 29 Ekim 1923 sonrasında adaya yerleşmeye başlamışlar ve bu dönemde adada yaşayan Türklerle herhangi bir sorun yaşamaları söz konusu olmamıştır. Özellikle 1963 yılına kadar iki toplum arasında uyumlu, ahenkli ve sorunsuz komşuluk ilişkileri yaşanmış ve özellikle Rumlara karşı Ermenilerle Kıbrıslı Türklerin işbirliği ve dayanışma içinde davrandıkları pek çok örnekle görünmüştür. 1963 Kanlı Noel sürecine gelinceye kadar adadaki Ermeni nüfusu ise 150-3.000 arasındadır. 1916 Kasım ayından itibaren Fransa tarafından adaya getirilen ve Fransız üniforması altında eğitilen Ermeni ailelerin nüfusu ise belirtilen tarihte 3.000 kadardır ve nüfus bağlamında tek istisnai durum da budur. 21 Aralık 1963 günü Lefkoşa'da EOKA tarafından Kıbrıslı Türklerle yönelik başlatılan saldırıların ardından adadaki Ermenilerin can, mal ve namuslarının korunması yanında taşınmazların muhafazası da 16 Ağustos 1960 tarihinde adaya ayak basan Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı'nca icra edilmiştir. Halen bütün Kıbrıs adasında 2.000 kadar Ermeni yaşamaktadır ve bunların hemen tamamı GKRY sınırlarındadır.

Kıbrıs adasının azınlıklarından olan Marunilerin ağırlıklı olarak KKTC sınırlarında kalan ve gazi Mağusa'da kapalı Maraş bölgesinde de bulunan bazı kilise ve manastırlarının AB, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Program) ve UNESCO gibi uluslararası organizasyonların finansal desteğiyle restore edilmesi, öğrenci olması ve gerekli izinlerin alınmasının ardından KKTC'de Marunilere eğitim verecek okulların hizmete girmesi ve kaybolan diller grubunda olduğu belirtilen Sanna dilinin kaybolmasını önleyecek tedbirlerin fiiliyata geçirilmesi, ayrıca askeri alan içerisinde kalan Karpasa ve Özhan köylerinin şu anda Gürpınar bölgesinde yürütülen çalışmalar da örnek alınmak suretiyle askerden arındırılması, Marunilere KKTC'de seçme ve seçilme hakkı verilmesi, bu insanlara bütün devlet dairelerinde iş bulabilmeleri ve rahatça istihdam edilebilmeleri bağlamında fırsatlar yaratılması şüphesiz KKTC'nin tanıtılması ve özellikle de uluslararası kamuoyunca tanınması açısından verilen mücadeleyi kuvvetlendirecek, son dönemde yoğunlaşarak devam ettirilen Kıbrıs müzakerelerinde yapıcı bir rol oynayacak bir adım olarak da gayretleri olumlu yönde etkileyecektir.

Bu kapsamda özellikle silinmeye yüz tutan Maruni kültürü ve dilinin yaşatılması maksadıyla Kıbrıs meselesinin yaşanabilecek muhtemel gerginliklerle özellikle Marunileri olumsuz etkilemesi engellenmelidir. Maruni kültürünün yaşatılması çabaları salt Rumlara ve Türkler arasında değil, Türkiye'nin Karpasa ve Özhan'ı bölgede mukim kimse kalmamasının ardından

askeri bölge ilan etmesiyle uluslararası bir kültür ve kültürel miras sorunu haline gelmiştir.¹¹⁴ Gürpınar örneğinde olduğu üzere tadilat, bakım, onarım ve restorasyon çalışmalarının diğer köylerde de yürütülmesi, yapılan faaliyetlerin kamuoyuyla paylaşılması ve bu bağlamda Rumların devamlı olarak Marunileri ve onların haklarını suiistimal ederek bilgi kirliliği yaratmaları ve Türkiye'yle KKTC aleyhine propaganda girişimlerinde bulunarak bu insanları "Mahsurlar"¹¹⁵ diyerek etiketlemesi yaratılan bilgi kirliliği ve Türkiye aleyhtarı propagandalar karşısında olumlu sonuçlar verecektir. Başta Koruçam köyü olmak üzere doğal ve tarihi sit alanlarının korunması ve muhafaza edilmesi, bölgedeki sit alanlarının, nesli tükenmekte olan *Caretta* cinsi kaplumbağaların, anıt ağaçların korunması, bölgenin koruma altına alınarak "Kültürel Miras Bölgesi" haline getirilmesi, Sanna diline gereken önemin ve hassasiyetin verilerek bunun kamuoyuyla paylaşılması¹¹⁶, kültürel mirasın korunması, sürdürülebilir ekolojik dengelerin korunması sadece Rumlar ve Kıbrıslı Türklerle mahdut kalmayacak bir hoşgörü, uzlaşma ve anlayış havasına da neden olacaktır.

KKTC'de yaşayan Gurbetlerin geleneksel yaşayış biçimlerine saygı göstererek onları meskûn mahallerde iskân etmek, ekonomik anlamda devlet desteği sağlamak, çok kültürlü sosyal hayatlarını KKTC'nin zengin kültürünün bir parçası haline getirmek, Gurbet çocuklarının eğitim imkânlarına sahip olmalarını sağlamak KKTC'nin tanıtılması ve uzun vadede tanınması bağlamında istenen ve beklenen amaca hizmet edecektir.

114 Birgün Pazar, 10 Nisan 2005

115 Fileleftheros, 14 Ekim 2008

116 Alexander Borg, *Handbook of Oriented Studies*, Section 1, Near and Middle East, Volume 70, Leiden and Boston: Brill, 2004, s. xxviii

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

- Genelkurmay ATASE Arşivi
KKTC Kıbrıs Türk Milli Arşivi (KTMA)
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

II. Basılı Kaynaklar

- ADALI, Kutlu, *Dağarcık*, Lefkoşa, 1963
ALASYA, Halil Fikret, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara, 1964
AMMON, Ulrich, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, *Sociolinguistics; An International Science of Language and Society*, Volume 3, New York, 2006
AN, Ahmet, *Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Yazılar*, Kuvvülmücadele Yay., No.5, Ağustos 1999, Lefkoşa
BAĞIŞKAN, Tuncer, *Kıbrıs Türk Halkbiliminde Ölüm*, KKTC Millî Eğitim Kültür Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay. No.36, Ankara, 1997
BERATLI, Nazım, *Lefke Sevgilim*, Işık Kitabevi Yay., Nisan 2002, Lefkoşa
BORG, Alexander, *Handbook of Oriented Studies*, Section 1, Near and Middle East, Volume 70, Leiden and Boston: Brill, 2004
ÇEVİKEL, Nuri, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası*, 47 Numara Yay., Nisan 2006, İstanbul
ÇEVİKEL, Nuri, *Kıbrıs; Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası 1570-1878*, İstanbul, 2006
DAYIOĞLU, Ali, *Kuzey Kıbrıs'ta Azınlık Hakları*, Kıbrıslı Türk İnsan Hakları Vakfı Yay., Mayıs 2012, Lefkoşa.
DURRELL, Lawrence, *Acı Limonlar; Kıbrıs-1956*, İstanbul, Belge Yay. Eylül 1992
EMILIANIDES, Achille, *Histoire De Cyprus*, Paris, 1963
ERİM, Nihat, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara, 1975.
GAZIOĞLU, Ahmet C., *Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878*, Cyrep Yay., Aralık 2000, Lefkoşa
GÜRKAN, Haşmet Muzaffer, *Bir Zamanlar Kıbrıs'ta*, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa, 1996
HAKKI, Murat Metin, *The Cyprus Issue; A Documentary History 1878-2007*, I.B. Tauris, New York, 2007.

- HAURANI, Guita G., *An Abridgment of the History of Cypriot Maronite Community*, Lübnan, 2007
- HILL, Sir George, *A History of Cyprus*, Volume I, Cambridge University Press, 1949
- KASIMOĞLU, Erten, *Eski Günler Eski Defterler*, İzmir, 1986
- KESER, Ulvi, *Kıbrıs 1914-1923 Fransız Ermeni Kampları, İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türk'ü*, Akdeniz Haber Ajansı Yay. No.17, Lefkoşa, 2000
- KESER, Ulvi, *Kıbrıs'ta Ermeniler 1914-1964*, Tulpars Yay., Ankara, Temmuz 2016
- KİPRİANOS, Arhimandrit, *Excerpta Cypria: Istria Hronoloiki Tis Nisu Kibro*, Venedik, 1788
- KONUR, İsmet, *Kıbrıs Türkleri*, Remzi Kitabevi, 1938
- MARITI, Giovanni, *Travels In The Island of Cyprus*, Cambridge, 1909
- NORWICH, John Julius, *A History of Venice*, Londra, 1983
- PARKER, Robin, *Aphrodite's Realm*, Lefkoşa, 1962
- İŞİK, Ramazan, *Maruni Kilisesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003
- OBERLING, Pierre, *The Cyprus Tragedy*, Rüstem and Brothers Press Yay., Lefkoşa, 1989 ONAR, Mustafa, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*, Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi 45, Ankara, 1995
- ÖZDEMİR, Hüseyin, *Kıbrıs'ta 60 Yıl*, Volkan Yay., Şubat 1997, İzmir SARICA, Murat, TEZİÇ, Erdoğan, Özer Eskiuyurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul, 1975
- SAYIL, Altay, *Kıbrıs Polis Tarihi*, Lefkoşa, 1985 STEPHENS, Robert, *Cyprus-A Place Of Arms*, Pall Mall Press Yay., Londra, 1966
- ŞAHİN, Recep, *Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları*, İstanbul, 1988 THUBRON, Colin, *Journey Into Cyprus*, Middlesex, 1986 ULUSLARARASI İLİŞKİLER AJANSI, *Kıbrıs Gerçeğinin Bilinmeyen Yönleri*, İstanbul, 1992

III. Makaleler

- ALAGÖZ, Arif, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1971, s. 25.
- AN, Ahmet, "Kıbrıs Ermenileri" *Tarih ve Toplum*, Ekim 2000, Sayı 202, s. 30.
- ATAN, Atilla, "Kıbrıs-Yeni Bir Türk Devletinin Doğuşu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 14, Ankara, Nisan 1986, s.56.

- CONSTANTİNOU, Costas M., "The Protection and Revival of Cypriot Maronite Arabic", Prio Cyprus Center, *Policy Brief 1/2009*, Ocak 2009, s. 1-9.
- DEMİRYÜREK, Meral, "II. Meşrutiyet Devrinde Ermeniler Üzerine Üç Piyes", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Mart 2009, s. 109.
- ERDOĞRU, Akif, "Kıbrıs Ermenileri Üzerine Notlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 1, Temmuz 2002, s. 3.
- ERDOĞRU, M. Akif, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskân Teşebbüsü", *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1991, s. 48.
- ERZEN, Afif, "Kıbrıs Tarihine Bir Bakış", Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi*, Ankara, 1971, s. 82.
- HADJILYRA, Alexander Michael, "The Multicultural Character of Cyprus", *The Armenians of Cyprus*, Mayıs 2009, Lefkoşa, s. 5.
- KAPYALI, Can, "Birinci Dünya Savaşı'nda Müttefik Orduları'nda Görev Alan Ermeni Milis Kuvvetleri", *BTTD*, Sayı 83-84-85, Ankara, Ocak-Şubat-Mart 1992, s. 77.
- KILGIN, Hilmi, "Tarihsel Perspektif İçinde Enosis Hareketine Bir Bakış", *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, Temmuz 1987, Sayı 2, s. 25.
- NESİM, Ali, "Mustafa Nuri Efendi", *Yeni Kıbrıs*, Lefkoşa, Nisan 1990, s. 28.
- NESİM, Ali, "Mustafa Nuri Efendi", *Yeni Kıbrıs*, Lefkoşa, Nisan 1990, s. 28.
- ÖĞÜN, Gülay, "Kıbrıs'ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticaret İlişkileri", Doğu Akdeniz Üniversitesi, *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Lefkoşa, 1991, s. 29.
- ÖZDAL, Barış, "Ayastefanos ve Berlin Anlaşmaları İtibarıyla Ermeni Sorunu", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, Sayı 8, Ağustos 2006, s. 109-119.
- PANAYI, Panikos, "Ethnic Minority Creation in Modern Europe: Cyprus in Context", Andrekos Varnava, Nicholas Coureas ve Marina Elia (Ed:), *The Minorities of Cyprus; Development Patterns and the Identity of the Internal Exclusion*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle Upon Tyne, 2009, s. 16
- SONYEL, Salahi R., "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı?", *Belleten*, Cilt XLII, Sayı 165-168, 1978, s. 741.
- YELLİCE, Gürhan, "1878'den 1931'e Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", *Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9 Eylül Üniversitesi, XII/24, 2012 Bahar, s. 13-26.
- ZİHNİ, Turhan, "Anılarla Sabuncu Kaspariyan", *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, Cilt 17, No. 5, Eylül-Ekim 2004, s. 42-44.

IV. Süreli Yayınlar

Alithia

Yeni Gün

Ekathimerini

Fileleftheros

The Times

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Güvenlik Kuvvetleri Dergisi

Tarih Araştırmaları Dergisi

Tarih ve Toplum

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Milliyet

The Cyprus Gazette

Söz

Star Kıbrıs

Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi

Yeni Kıbrıs

BTTD

Kıbrıs Mektubu Dergisi

Kıbrıs Erkek Lisesi 1933-1934 Yıllığı

Halkın Sesi

Filaleftheros

Detay

Nacak

Yeni Düzen

Sunday Mail

Kıbrıs

The English School Magazine

Special News Bulletin

The Armenians of Cyprus

Havadis

Belleten

The Cyprus Gazette

V. WEB Kaynakları

www.http.cyprus.gov.cy/cyphome.

www.stwing.upenn.edu.

www.hayem.org/indeks.htm.

http://www.isteinsan.com.tr/isteinsan/gazete/portre/ozurdilemekbuvakada

www.Maronitesofcyprus.com.

www.millifolklor.com

http://bianet.org/kurdi/toplum/15154-kendi-belgeselinden-uykulari-kacan-yonetmen

http://www.serdarsaydam.com/index.php/Muzisyen-Ayhan-Baskal-Larnaka-yi-Anlatiyor.html

[https://www.google.com.cy/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=gypsies+in+cyprus&*](https://www.google.com.cy/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=gypsies+in+cyprus&*>)

<https://www.cyprusnewsreport.com/2016/07/welfare-department-engages-roma-community/>

VI. Sözlü Tarih Çalışması

TMT Limasol kadrosundan merhum Mehmet Y. Manavoğlu ile 25 Ağustos 2004 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.

TMT Limasol kadrosundan merhum Macit Aydınova ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.

Rauf Özhun ile 29 Ocak 2006 tarihinde Ankara’da yapılan görüşme.

Gülten Tuncel Keser ile 10 Ocak 2006 tarihinde Anamur’da yapılan görüşme.

Kemal Altınkaya ile 20 Şubat 2006 tarihinde İzmir’de yapılan görüşme.

Mustafa Başer ile 20 Şubat 2006 tarihinde İzmir’de yapılan görüşme.

Muharrem Özdemir’le 12 Nisan 2016 tarihinde Lefkoşa’da yapılan görüşme.

Gürpınar köyünden Eleni Dorri’yle 5 Temmuz 2014 tarihinde Gürpınar’da yapılan görüşme.

VII. Diğer Kaynaklar

Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan “European Charter for Regional or Minority Languages” başlıklı rapor, 18 Ocak 2011, Strazburg.